

MÓD LÁSZLÓ

SZEMPONTOK A SZÜRETI FÉNYKÉPEK ÉRTELMEZÉSÉHEZ. ESETTANULMÁNY CSONGRÁDRÓL

A szőlő- és borteremelő közösségekben a termés betakarítása gyakran napjainkban is kölcsönösségi alapon rokonok, barátok bevonásával történik. A társas munkának ez a sajátos formája főként az önellátó, csekély mennyiséget értékesítő családi gazdaságokra jellemző, a nagyobb borászati üzemek ezzel szemben bér munkásokra támaszkodnak, amennyiben a szőlő szedésének munkafolyamatát valamilyen formában nem sikerül szinte teljes mértékben gépesíteniük. A szőlőtermés betakarítása a kisüzemekben még napjainkban is kiemelkedő közösségi eseménynek számít, amire gyakran a távolba szakadt rokonok is ellátogatnak, hogy részesei legyenek a közös munkának illetve ha időlegesen is, de átéljék az együvé tartozás élményét.

A 20. század folyamán előbb polgári környezetben, majd más társadalmi csoportok körében is megjelent a szüretkezdéshez kapcsolódóan a fényképezés. Kezdetben ez azt jelentette, hogy a fényképészek kiléptek a műtermükből, és szabadtéri felvételeket készítettek.¹ A fényképek egy idő után a szüretkezdés nél-

1 Tudomásom szerint mindezt Keszeg Vilmos az egyetlen kutató, aki a magyar nyelvterületen ilyen típusú felvételek mélyreható elemzésére kísérletet tett. A *Honismeret* hasábjain megjelent írásában rámutatott arra, hogy a fényképész, akárcsak a magányos hegedűs vagy a zenészbanda a szüret vándorszereplőjévé vált, akinek a feltűnése megbontotta a munka rendjét, átszervezte a munkateret és az eszközhasználatot. Aranyosszéki példáin keresztül érzékletesen ragadta meg a szüreti felvételek funkcióit: „A termőföldek kollektivizálása után az udvar, a háztáji mellett a szőlő maradt meg az intim, családi együttlét, a magángazdálkodás nosztalgikus színterének. Szüret idején a félholdnyi területre több nemzedék képviselői torlódtak össze. Itt, az előző generációk által is használt földterületen találkoznak a városra költözött rokonok, itt történik meg az újszülöttek, a serdülővé, nagylánnyá cseperedett gyermekek, a vő- és menyjelölt ifjak bemutatása, a családi munkamegosztás látható szerkezetébe való jelképes betagozása. Ugyanez a talpalatnyi föld nyújt alkalmat a hagyományos munkaeszközök alkalmi szétosztására, a velük való érzelmi azonosulásra. A családfő, a gazda, a rokonság a kép

külözhetetlen velejáróivá váltak, amelyek kezdetben szinte kivétel nélkül a résztvevőket csoportosan örökítették meg.² A fényképezőgépek elterjedésével a későbbiekben a felvételek száma is jelentős mértékben megnövekedett, nem is beszélve a megörökített témák sokféleségéről, sokszínűségéről.

A szüreti fényképek nemcsak családi fényképgyűjteményekben, hanem közgyűjteményekben, múzeumokban és levéltárakban is nagy számban maradhattak fenn. Jómagam Csongrád város szőlő- és borgazdálkodását vizsgálva találkoztam a szüreti fényképezés jelenségével a Tari László Múzeum illetve a Csongrádi Levéltár fotótárában. Ezeket a felvételeket meglehetősen nehéz volt értelmezni, mivel úgy szakadtak ki eredeti környezetükből, hogy a muzealizálásuk során nem történt meg adatolásuk, a hozzájuk kapcsolódó információk rögzítése. A közgyűjteményeken kívül adatközlőim fényképei között is felbukkantak a szüretnek alkalmával készített felvételek, amelyek kiváló lehetőséget biztosítottak arra, hogy lokális szinten egy-egy család vonatkozásában a fotóhasználat kérdéseivel foglalkozhassunk. Az esetek többségében a felvételek mennyisége elenyészőnek tekinthető, azaz a különböző korszakokból, általában az 1930-as évektől az 1980-as évekig bezárólag csak néhány darabról beszélhetünk. Mindez nem feltétlenül jelenti azt, hogy ezeknél a családoknál nem volt rendszeres a szüreti fényképezés. Bizonyos esetekben csak arról lehet szó, hogy nem mindegyik felvétel maradt fenn vagy a rendezetlen fényképek között nem találták meg az összes ide vonatkozó felvételt. Azzal sem vagyunk tisztában, hogy az öröklés például miképpen befolyásolta a leszármazottak között a korpuszok szétszóródását.

Tanulmányom egy sajátos fényképgyűjtes elemzésére próbál kísérletet tenni, amely egy helybeli iparoscsalád tulajdonát képezi. Egyediségét az szolgáltatja, hogy az 1930-as évektől az 1970-es, 1980-as évekig tartó időszakból tartalmaz nagy számban szüreti felvételeket. A mennyiségi mutatók mellett szükséges azt is megemlítenünk, hogy évtizedekkel ezelőtt az akkor 80-as éveiben járó családfő a fényképeket, beleértve a szüreti felvételeket is albumokba rendezte. Az elemzendő tematikus csoport nem alkot különálló egységet, hanem más fotókkal vegyesen került be az albumokba, bizonyos értelemben tehát önkényesnek tűnhet kiragadásuk a többi fénykép közül. A felvételek elemzésén túl arra próbálok választ keresni, hogy miért válhatott a szüretnek nélkülözhetetlen rítusává a fényképezés, miért tartották fontosnak a közösségi alkalom képi megörökítését.

A fényképkorpuszról évekkel ezelőtt szereztem tudomást, amikor az Ő. család tagjaival interjút készítettem. Ekkor még elsősorban azt vizsgáltam, hogy egy csongrádi iparos família mindennapjaiban a mezőgazdasági termelés, jelesen a szőlő- és bortermeles milyen szerepet töltött be a múltban és tölt be a jelenben. A család mind a mai napig hagyományos eljárásokkal gondozza szőlőültetvényeit, amelyeknek a terméséből az adott évről függően elsősorban saját fogyasztás céljából különböző mennyiségű bort készít. Tulajdonképpen a csongrádi helyi társadalomnak azt a rétegét testesítik meg, amelynek mindennapi élete elképzelhetetlen volt a saját tulajdonú szőlőbirtok és saját bor előállításuk nélkül. A fényképek elemzéséhez egyfajta iránytűként az Ő. család

---

elkészültéig megélheti az időközben szétszéledt család összetartását, békéjét, a betakarítás, a bőség kellemes illúzióját.” (Keszeg 2002: 61.)

- 2 Kunt Ernő a naptári év fordulóihoz kapcsolódó fényképek között tartotta számon a szüreti felvételeket, amelyek eleinte a polgárosuló parasztkörében jelentek meg. Meglátása szerint a gazdasági év nagy ünnepeinek a megörökítési igénye elsősorban a parasztpolgárok valamint a paraszti hagyományokat teljesen kívülről tekintő társadalmi csoportok, intézők, polgári bérlők körében alakult ki. (Kunt 1987: 25.)

két tagjával, ifj. Ö. J.-sal és Ö. L.-val készítettem interjút, akiktől először azt kívántam megtudni, hogy édesapjuk miképpen szervezte meg a szőlőtermés betakarítását, kikre terjedt ki a meghívottak köre illetve hogyan zajlott a munka. Ezt követően arra kértem egyiküket, hogy lapozza végig az albumokat, majd a fotókat szemlélve értelmezze azokat. A fényképekhez fűzött spontán megjegyzések általában a felvételeken látható személyekre, beazonosításukra, a munkafolyamat megnevezésére vagy a helyszín megjelölésére vonatkoztak, mindeközben a család történetének mozzanatai is felszínre kerültek.

A FÉNYKÉPEK KONTEXTUSA: A SZÜRET

Adatközlőim édesapja, id. Ö. J. 1906-ban született Csongrádon, ahol évtizedeken keresztül iparosként, szabóként tevékenykedett. A második világháborút követően nyitott önálló műhelyt, inast és segédet is foglalkoztatott. Önállóságát a kommunista rendszerben is megőrizte, vagyis nem lépett be a kisipari termelőszövetkezetbe, hanem *ma-szakként* dolgozott. A család több szőlőültetvényrel is rendelkezik Csongrád határában, amelyek közül a városhoz legközelebb fekvő birtoktest 1952-ben jutott a tulajdonukba. Id. Ö. J. egyik rokonától vásárolta meg, melynek kiterjedése 600 négyszögöl volt. A hagyományos szőlőfajták mellett *zweigelt*-et is telepítettek a területre. Ennek terméséből napjainkban is készítenek bort. A szőlőbirtokon egy 2x3 méteres épület, azaz *gunyhó* állt, de később helyette emeltek egy, nagyobb, a megváltozott igényeknek jobban megfelelő, lapos tetős építményt, amelyet az egyik építész végzettséggel rendelkező rokonuk tervezett. A család egy másik szőlőtáblával is rendelkezik, ami a várostól nagyobb távolságra, az ún. *Erzsébeti szőlők* között fekszik. Az 1990-es években rövid ideig, három évig egy 2,8 hektáros szőlőtáblát is műveltek, amit id. Ö. J. egyik barátjától vásároltak. Nagyobb szabású, több embert megmozgató szüreteket az 1950-es évek második felétől szerveztek, amelyekre rokonokat, elsősorban id. Ö. J. testvéreit és azok gyermekeit hívták meg. A kilenc testvér közül voltak, akik időközben elköltöztek Csongrádról, ezért nem tudtak részt venni a munkában. Id. Ö. J. a szüret idejére fuvarost fogadott, aki lovaskocsival szállította a városba a leszedett szőlőtermést. A szüretelők kerékpárral közelítették meg a szőlőbirtokokat. Voltak évek, amikor IFA típusú teherautót bérelt, amire már a résztvevők is felfértek, ezért csak az Ö. család lakóhelyéig vették igénybe kétkerekű járműveiket. A szüret minden alkalommal a reggeli elfogyasztásával kezdődött. Férfiak és nők késekkel szedték a fürtöket eleinte vesszőkosarakba, majd később megjelentek és széles körben elterjedtek a különböző típusú és úrtartalmú vödörök is. A fiatalabb férfiak közül kerültek ki a csöbrösök, akik egy rúd segítségével szállították nagyobb méretű dongás faedényben a szőlőt a teherszállító járművekhez. A rajtuk elhelyezett fakádakba szőlődarálóval történt a szőlőfürtök összezúzása. A szüretelőket minden alkalommal ebéddel látták vendégül, amelyet Ö. L. készített el bográcsokban. Mindig valamilyen húsos étel, többnyire birka- vagy kakaspörkölt került az asztalra. A birkát az egyik gátórtól vásárolták, melyet a szüretet megelőző nap megnyúztak, majd kivitték a *Kisszőlőbe*. Ö. L. nem vett részt a szőlő szedésében, mivel évek során a szüreti ételek elkészítésében nagy jártasságra tett szert. Az ebédet a szőlőbirtokon fogyasztották el földre terített pokrócokon ülve vagy a permetezőkádak mellett állva.

Volt, aki tényérját és evőeszközeit egy kéve venyigén helyezte el, ami egyfajta alkalmi asztal szerepét töltötte be. Az étkezések helyszínében később változás következett be, mivel néhány esős szüretet követően a család úgy döntött, hogy a városi lakóházukban látja vendégül a résztvevőket. A reggelit is itt fogyasztották el, majd a szedést követően ide tértek vissza. A garázsban terítették a szüretelőknak, ahol 20–25 személy is asztalhoz tudott ülni. Olyan eset is előfordult, hogy az egyik szomszéd tangóharmonikával szórakoztatta az egybegyűlteket.

SZÜRETI FELVÉTELEK A CSALÁD ALBUMAIBAN

A fényképek értelmezésekor támpontot nyújthat számunkra Szalma Anna-Mária monográfiája, melyben különböző fényképkorpuszok elemzése mellett a privát fotókra vonatkozó elméleti szakirodalom széleskörű ismertetésével szolgált. Hipotézisei között számos olyan megállapítás szerepel, amelyek a témában kevés jártasságot mutató kutató számára is egyfajta kiindulási alapot jelenthetnek. Kihangsúlyozza azt, hogy a fényképeket használó egyének alakítói és őrzői a birtokukban lévő fényképegyűteseknek, az egyes darabokra történő rákérdezés jelentős, biografikus indíttatású és tartalmú információt mozgósíthat. A fényképek nemcsak az egyének társadalmi beágyazottságát tükrözhetik, hanem használatuk maga is sajátos társadalmi aktusként fogható fel. A fénykép több mint másfél évszázados története valamint intenzív demokratizálódása során bekerült az egyének illetve a családok mindennapjaiba, megteremtve egy sor viselkedési és értelmezési keretet. Tanulmányozásuknak köszönhetően bepillantást nyerhetünk abba a folyamatba, ahogyan az egyén fényképei révén emlékezik. A fotók kapcsolatokat teremtenek és erősítenek, a külvilág felé kifejezhetik az adott személyek valamint közösségek összetartozását. (Lásd részletesen: Szalma 2014: 61–66.)

A kutatás során próbáltam felmérni a családi albumokban elhelyezett szüreti fényképek mennyiségét, ami megközelítőleg 150 darabot számlál. Ezek között duplumok is előfordulnak, de azt is szükséges megemlítenünk, hogy a felvételek egy része más családtagok birtokában lehetnek. Pontos kimutatással nem tudunk szolgálni, de így is kimagasló mennyiséggel számolhatunk. Mint korábban említettem albumokba a fotókat id. Ö. J. rendezte, amelyek korábban papírdobozokban kaptak helyet. Az általam vizsgált fényképek más tematikájú felvételekkel együtt találhatóak meg bennük, egy oldalon akár 10–11 darab is. A szüreti felvételek időnként egy csoportban jelennek meg, más esetekben viszont az utazásokat vagy más családi eseményeket dokumentáló fotókkal keverednek. Érdekes jelenség, hogy a különböző időpontokban készített szüreti felvételek egymás közvetlen közelségében is elhelyezést nyerhettek. Vannak az albumokban olyan oldalak, ahol a fekete-fehér és a színes felvételek egyaránt előfordulnak, melyek minden kétséget kizárólag különböző éveket, szüreteket örökítenek meg. Úgy tűnik, hogy elrendezésük során a kronológiai szempont nem számított meghatározónak. Az albumokban, igaz nem nagy mennyiségben, de fényképek az 1930-as és az 1940-es évekből is felbukkannak, amelyeken id. Ö. J. gyermekként tűnik fel. Adatközlőim keletkezésükről, készítési körülményeiről szinte semmiféle

információval nem rendelkeztek, az interjú során főként a fényképeken látható személyeket próbálták beazonosítani.

Csongrádon az 1920-as évek közepétől a helyi újságokban több alkalommal szerepelnek a „Szilber–műterem”³ hirdetései, amelyek „Szüret stb. külső fényképfelvételeket” „mindenféle külön díj felszámolása nélkül” ajánlottak az olvasóközönség figyelmébe (*Csongrádi Újság*. 1926. szept. 5. 6). A szőlőbirtokosok minden bizonnyal éltek is ezzel a lehetőséggel, hiszen a két világháború közötti időszakból számos felvétel maradt fenn a közgyűjteményekben illetve a családi fényképek között. Úgy tűnik, hogy a szüreti fényképezés hamarosan rendszeressé vált, s a helyi fényképészek a műtermekből kimozdulva igyekeztek kielégíteni az igényeket. Arról sajnálatosan nincs információ, hogy miként is zajlott ez a tevékenység: a fényképészek vándorárus módjára parcelláról parcellára jártak vagy csak előzetesen bejelentett megrendeléseket teljesítettek? Fényképkorpuszunkban is található néhány olyan csoportkép, amelyek minden bizonnyal hivatásos fényképészek által az 1930-as vagy az 1940-es években készültek. Ahogy már korábban említettem ezek a felvételek szinte kizárólag embercsoportokat örökítenek meg. A személyek a szőlőtermés betakarításában résztvevők közül kerültek ki, akiknek a többsége álló pozícióban szerepel a fényképeken. A környezeten, azaz a növényzeten, a szőlőtőkéken és a gyümölcsfákon kívül a szüretre olyan attribútumok utalnak, mint a kézben tartott szőlőfürtök, a mezőgazdasági munkaeszközök, a tárolóedények (hordó, demizson) vagy a borosüvegek, borospoharak. Az egyik felvételen két férfi csöbörhordó rudat tart, a csöbrön illetve a teherhordó eszközön egy nő ülő pozícióban foglal helyet. A képeken az ivás aktusa is feltűnik, igaz csak kézben tartott borospohár vagy borosüvegből történő öntés imitálása formájában. Az egyik felvételen egy bogrács is látható két nő között, melyben minden bizonnyal a szüretelők táplálására szolgáló ételféleségeket főzték meg. A guggoló pozíciót elfoglaló személy fakanalat és bögrét tart a kezében, míg a másik egy nagyobb fakanalat fog. Ők lehetnek a szakácsok. A fényképeken szereplő személyek többsége áll, de vannak, akik a csoport előtt fekszenek, guggolnak vagy ülnek.

Az 1950-es évek második felétől az Ő. családban a szüretkezőkhez szervesen hozzátartozott a fényképezés, amit a családtagok vagy amatőr fényképész végzett. Adatközlőim szerint édesapjuk, id. Ő. J. ragaszkodott ahhoz, hogy a közösségi alkalmakat rendszeresen megörökítsék. A fényképekből a résztvevők is kaptak, amelyeket saját családi fotóik között évtizedeken keresztül őriztek. Akik igényt tartottak a felvételekre, azoknak adtak az előhívott példányokból. A szüret után a résztvevők megnézhatték a pozitív képeket, majd kiválaszthatták azokat, amelyekre szükségük volt. Ezek a fényképek évek, évtizedek múltán is alkalmasnak bizonyulhatnak arra, hogy felidézzék tulajdonosaikban az egykor átélt élményeket: *Tavalyelőtt találkoztam az egyik barátommal, aki a citerás volt, a postán. És, ú, Laci, gyere mán, mutatok valamit, és előszedte az a régi fekete-fehér, még az első szüreti képeit, még ezekből is van azokból. Azt mondta, hogy Laci mennyire hiányzik ez a szüreti hangulat.*⁴

Az 1950-es éveket követően készített fényképek feltűnő sajátossága, hogy egyikük sem ábrázol beállított pozícióban lévő embercsoportokat. Vannak közöttük ugyan olyanok, amelyeken több személy is feltűnik, ám ezek a felvételek szinte kizárólag spon-tán élethelyzeteket örökítenek meg. Az amatőr fényképészek már nem bontották meg

3 Szilber János és Társa fényképészek a Tiszavidék hasábjain már 1891-ben hirdették műtermüket, amely a Magtár utca 41 szám alatt működött (Knotik 2000: 450).

4 Részlet az Ő. L.-val készített interjúból. Csongrád, 2019. január 12.

a munka rendjét, hanem szinte észrevétlenül örökítették meg a szüret mozzanatait. A fényképezőgépek széleskörű elterjedése, azaz a privát használók számának növekedése állhat a háttérben annak, hogy az Ő. család esetében a szüreti felvételek mennyiségének drasztikus emelkedéséről illetve a megörökített témák bővüléséről beszélhetünk. A legnépszerűbbnek a közös étkezések illetve a szőlőtermés szedése számított. Ezeken kívül az alkalmi fényképészek megörökítésre érdemesnek tartották a szőlőfürtök darálását, a szállítójárműveket (lovaskocsi, teherautó) vagy éppen az utazó szüretelőket. A fényképeken a közös étkezések különböző mozzanatai tűnnek fel: reggelik és ebédek, szüretelők különböző pozíciókban, székeken vagy faládákon ülve, plédeken feküdve. Fontosnak tartották megörökíteni a főzőedényeket is, amelyek közül az egyik bogrács a hús, a másik a burgonya főzésére szolgált. A felvételeken tükröződnek a társadalmi kapcsolatok változásai is. Családtagok tűnnek el, akik távoztak az élők sorából vagy gyermekek jelennek meg, akik már elég nagyok voltak ahhoz, hogy kivegyék a részüket a munkából. A szüretelők ruházata nyomán következtethetünk az adott esztendő időjárására is. Vannak képek, amelyeken fürdőruhás emberek tűnnek fel, másutt esőkabátot viselő, nájlonszákokba burkolózó szüretelők láthatóak. Nyomon követhetők emellett a szőlő betakarításában illetve a termés szállításában bekövetkező változások is, amelyekre adatközlőim is felhívták a figyelmet a fényképek megtekintése során.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány egy csongrádi família példáján keresztül próbálta elemezni azt, hogy a gazdasági év egyik kitüntetett alkalmá, a szőlőtermés betakarítása miképpen, milyen módon kapcsolódhatott, fonódhatott össze a fényképezés jelenségével. A szüret – ahogyan láthattuk – az Ő. családban kiemelt közösségi eseménynek minősült, melynek vizuális megörökítése több funkciót szolgált. Az emlékezés mellett a fényképek alkalmasnak bizonyulnak arra, hogy kifejezzék a külvilág felé a résztvevő személyek összetartozását. A felvételek mintegy materiális módon tanúsíthatják azt, hogy birtokosaik a gazdasági év egyik jelentős alkalmá idején, ha időlegesen is, de egy közösség tagjai voltak. A technikai fejlődésnek köszönhetően a szüreti fényképezés gyakorlata is jelentősen átalakult, hiszen az események megörökítése napjainkban már jórészt mobiltelefonok segítségével történik. Mindez azt jelenti, hogy a képeket a család tagjai már nem hivatják elő, ezért az albumok sem bővülnek újabb felvételekkel.

SZAKIRODALOM

Keszeg Vilmos

2002 A szüret mítosza: aranyosszéki szüreti felvételek. *Honismeret* 30. (5) 61–64.

Knotik Márta, T.

2000 A Csongrád megyei fényképészet fénykora (1880–1896). Második rész: Szentés, Makó, Hódmezővásárhely, Csongrád. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Historica* 3. 419–455.

Kunt Ernő

1987 Nép-rajz és foto-antropológia. Vizuális antropológiai jegyzetek paraszti használatú fényképekről. *Ethnographia* 98. (1) 1–47.

Szalma Anna-Mária

2014 *Fénykép a mindennapi életben. Fényképkorpuszok antropológiai elemzése.* Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.

INTERPRETAREA FOTOGRAFIILOR LEGATE DE CULESUL STRUGURILOR. UN STUDIUL DE CAZ DIN CSONGRÁD

În secolul XX a apărut fotografia legată de culesul strugurilor. Fotografii au ieșit din studioul lor și au început să realizeze fotografii în aer liber, pe care – aproape fără excepții – participanții sunt fotografiați în grup. Studiul de față analizează modul în care una dintre evenimentele de excepție ale anului agrar, adică culesul strugurilor s-a conectat, s-a îmbinat cu fenomenul fotografiei, prin exemplul unei familii din regiunea Csongrád. În familia respectivă culesul strugurilor a reprezentat un eveniment comunitar de seamă, iar arhivarea vizuală a acestuia a servit mai multe funcții. Pe lângă amintiri, fotografiile s-au dovedit a fi adecvate pentru a exprima solidaritatea, conexiunea participanților spre exterior.

INTERPRETATION OF HARVEST PHOTOS. A CASE STUDY FROM CSONGRÁD

During the 20th century taking photos became an important part of the grape harvests. The photographers left their studios and started to take pictures outside. On the first photos only groups of people had appeared who took part in collecting and processing of the crop. The paper focuses on private photos which are belonging to family albums. The aim of the article is to analyse how private photography was intertwined with the harvest. This agricultural event played an important role in the social life of the family, because it strengthened the social relations. The visual documentation of the harvest served several functions. Beside remembrance, the photos were expressing the inherence of the participants.

KÉPEK

1. Adatközlőim a fényképeket értelmezik
(készítette: Mód László, 2019, Csongrád)

2. Szüreti csoportkép a két világháború közötti időszaktól